

Християнський погляд на земні блага

священик Андрій Хромяк

Питання про ставлення Церкви до матеріальної культури не з легких, воно змінювалось протягом двохтисячолітньої історії християнства, і тому намагаємось прослідкувати його, починаючи з появи християнства.

Праця людини в соціально-економічній сфері відповідно приносить певні наслідки. Працюючи, людство здобуває собі засоби для прожиття, які найчастіше мають матеріальний характер, хоча існує і низка засобів, які відносяться до сфери обслуговування.

Дуже часто задають таке питання: чи можна користатися благами сучасної цивілізації і чи не являються вони гріхом?

У відповідності із розумінням суті людини та її призначення на землі, земне життя нам дано, щоб приготуватися до життя вічного¹. *«...Шукайте Царства Божого, а все інше додасться вам»* (Лк.12, 31). Ніякі земні блага самі по собі не можуть бути, з християнської точки зору, головною метою існування людини. *«Яка бо користь людині, якщо вона здобуде весь світ, а душу свою занепастить? Або що дасть людина взамін за душу свою?»* (Лк. 16, 26). Євангеліє зображає в образах і прикладах безумство тих, хто в отриманні зовнішніх благ бачить основну мету свого життя, та вказує основи невідповідності цього світобачення. Особливо яскраво це виражено в притчі про багача, який покладав надію свого майбутнього на врожай (добробут), хоча із втратою життя він втрачає все (Лк. 12, 16-21)².

Одна із спокус, якою спокушав Христа нечистий, була пов'язана із земними благами та владою. На що Ісус Христос сказав: *«Відійди від Мене, сатано; написано: Господу Богу твоєму поклоняйся і Йому Єдиному служи»* (Лк. 4, 8). Тим самим він визначив, що всі багатства світу по суті є ніщо. Господь навчав, що не можна служити двом господарям: Богові і мамоні. Отже, стосовно багатих людей треба ска-

¹ Хромяк А. свящ. Важкий хрест багатів // Волинські єпархіальні відомості. – №5, 2014. – С. 2.

² Фиолетов Н., проф. Очерки христианской апологетики. – Клин, 2007. – С.188.

зати – їм важче ввійти в Царство Небесне. До цього можна додати: Ісус Христос провів своє життя у бідності, і цим засвідчив, що жадоба до збагачення є духовною сліпотою³. Апостоли навчали християн бути вільними від умовностей світу. Зокрема, ап. Петро навчає християн бути гарними внутрішньо, осуджуючи зовнішні прикраси (1 Пет. 3, 1-4). Преподобний Симеон Новий Богослов зокрема пише: «...християнин, вражений срібололюбством і який любить гроші, вже не є християнином, а ідолопоклонником»⁴. Далі він вказує, що в цьому питанні християнин повинен бути безпристрасним. Недаремно Церква під час літургії постановила на проскомидії згадувати святих безсрібників Косьму і Даміана⁵ ... Засвідчуючи тим самим важливість безпристрасного ставлення до багатства.

Гроші стали рухомою силою суспільних відносин. Культ золотого тельця отримав всенародну шану і поклоніння. Грошима вимірюється еквівалент всіх цінностей. Але таке ставлення до грошей робить наше суспільство язичницьким. Навіть виправдання, що ми в Христа хрестилися (тобто люблячи гроші ми все ж залишаємося вірними Церкві), засуджується, іншими словами – ми так у Нього і не зодягнулися⁶.

Отже, треба пояснити, чим саме являються гроші і як до них ставитись. Гроші – це особливий товар, який виражає ціну всіх інших товарів і який обмінюють на них. У докапіталістичних формаціях їх роль виконували різні товари, наприклад, шкіри звірів, зерно, тварини. З розвитком товарного виробництва роль всезагального еквівалента закріпилася за благородними металами – золотом і сріблом. У подальшому в обіг надходять паперові грошові знаки, які замінюють золоті і срібні монети⁷. Фінанси (від латинського *finantia* – платіж) – сукупність економічних відносин, що виникають у процесі формування та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів. Використання фінансів (грошових ресурсів) становить особливу сферу економічної діяльності держави. Фінанси являють собою державно організовану систему грошових відносин у суспільстві⁸.

³ Енциклопедія проповіді [Толмачев І. В., прот.]. Практическа гомилетика: В 4-х Т. – СПб., 2000. – С. 420.

⁴ Преподобний Симеон Новий Богослов. Творення. – Пушкіно, 1993. – С. 150.

⁵ Службеник. – К., 1999. – С. 83.

⁶ Светлов П. Я. прот., проф. Идея Царства Божия въ ея значеніи для христіанскаго міросозерцанія (Богословско-апологетическое изслѣдование). – Пушкіно, 1993. – С.157.

⁷ Економіка: Енциклопедический словарь. – Минск, 2000. – С.109.

⁸ Рудюк Л.В. Фінанси підприємств. – К., 2006. – С. 8.

Визначити цінність людського часу можна лише абстрактно. Але виробництво формує у товаровиробника право власності, адже до створення даного предмета він підходить творчо. Щоб узгодити це право власності, використовується одиниця обміну – гроші. У будь-якому акті обміну річ стає рухомою не в фізичному, а в метафізичному сенсі, вона покидає межі власності однієї людини (свого виробника чи продавця) і стає власністю іншого. Через те, що речі отримують в обміні метафізичний рух, то й межі індивідуальної власності повинні бути м'якими, тобто такими, які слідує за предметом. Саме рухомою формою існування власності є цінність, що забезпечує збереження майнової рівноваги господарчих суб'єктів при безперервному обміні речовини, енергії та інформації між ними. Вже найпримітивніший обмін речей за формулою «товар-товар» породжує цінність, хоча й міститься в прихованій формі. За своєю природою цінність тотожна законам збереження, тому що саме за допомогою механізму цінності в суспільстві, яке базується на поділі праці й обміну, зберігається майновий статус-кво власників: всі об'єкти власності, які змінюють своїх власників, зважуються на «терезах» ціни. І тоді з розвитком обміну з'являються універсальні показники ціннісної ваги окремих товарів – гроші, цінність речей набирає форм товарних цін. Через те, що товарообмін («товар-гроші-товар») означає, що споживацькі спрямування економічних суб'єктів знаходять послаблення в «пустоті» речей, які не належали їм першопочатково, «самостійність» яких була спрямована кимось іншим, тоді ціни, які супроводжують рух об'єктів власності, несуть на собі відтінок як «неважливої», так і «самостійної» сторін відповідних предметів. Із вищесказаного напрашується висновок про принципову різницю натурального господарства та товарного виробництва⁹.

Таким чином, гроші і цінності – самостійні категорії – ціна прибутку, процент і т.д., з'являються в економіці як засіб, як безпосередня ланка, яка дозволяє зробити обмін між приватними власниками більш легким, а промисловість більш спеціалізованою і розгалуженою, поглибити суспільний поділ праці і, відповідно, забезпечити рентабельність економіки.

Хоча треба звернути увагу на один момент: одна справа користуватися фінансами для потреб свого життя в умовах сучасного

⁹ Назаров И. В. Свобода против закона: цивилизация на весах Спасения. – К., 2008. – С. 87.

світу, а інша справа – покласти свою надію на матеріальні блага. У цьому випадку людина перестає бути вільною. Словами Климента Олександрійського Церква навчає: «*Все майно існує лише заради використання його на потреби*»¹⁰. Тому, коли говоримо про збагачення, то головним моментом є не бути пов'язаним з предметом настільки, щоб не вийшло по суті таке: не він тобі належить, а ти йому. Але це буває не тільки щодо матеріальних предметів, але і щодо почуттів.

Для підтвердження наших слів щодо грошей, до яких необхідно ставитись як до звичайного товару (чи засобу для обміну), приведемо слова св. Григорія Палами: серед побутових потреб є такі, які ми самі задовольняємо, але є і інші, для задоволення яких нам потрібна допомога сторонніх. Тому що одна людина не може бути вченим і землеробом, лікарем і будівельником. Так як одна людина сама не може задовольнити всі життєві потреби та має необхідність у допомозі, тому винайдено засіб – гроші. Завдяки їм можна міняти надлишок і заповнювати недостачу. Землероб віддає своє тим, хто не займається землеробством, а в замін отримує ціну (гроші). За це він купує будинок чи тканину¹¹.

Дані слова засвідчують, що самі по собі гроші є обмінним чинником. А звідси проблема не в них, а у ставленні до них окремої людини. По-іншому, де серце ваше, там буде і душа ваша.

Інколи благом вважають культуру. Зараз відбувається така тенденція – розглядати релігію як частину культури. Тому нам необхідно внести деяку точність – визначити контури культури.

По-перше, під культурою ми розуміємо визначений рівень людського знання: науки, філософії, літератури і матеріальні пам'ятки минулих літ та технічний рівень сучасного життя.

По-друге, культура – це творча здатність окремого народу, його традиції та здібності, іншими словами, земне лице етносу.

По-третє, культура – це сфера взаємовідносин між людьми, етичні норми правил людської поведінки, тобто складна історично сформована знакова система спілкування людей між собою¹².

Релігія і культура – поняття не адекватні (ми – християни, коли говоримо про релігію, розуміємо тільки істинне християнське вірос-

¹⁰ Климента Александрийский. Педагог. – М., 1996. – С. 142.

¹¹ Святого Григорія Палами митрополита Солунського. Три творення доселе не бившія изданными: Беседа на Евангеліе отъ Луки (16,19). – Новгородъ, 1895. – С. 28-29.

¹² Рафаил (Карелин) архимандр. Христианство и модернизм. – М., 1999. – С. 290-291.

повідання). В основі релігії лежить Божественне Одкровення. А культура – складний продукт людської діяльності та історії. Об'єктом релігії, її кінцевою метою та головною суттю являється Божество; точніше містична любов між людиною і Богом, через яку людина приєднується до вічного життя та стає причасником Божественної досконалості. Об'єктом культури є земне життя людини, мета і зміст культури міститься в реалізації людини через інтелектуальну діяльність, моральні принципи та норми поведінки. По-іншому можна сказати, релігія – це звернення душі до Бога та реалій вічності, а культура – це спрямування до земного.

Біблія розповідає, що першими музикантами і пропагандистами своєї рідної культури (мистецтва) були діти Каїна (*Бут. 4, 21*). Причина виникнення цієї першокультури – пустота душі, в якій немає Бога. Відповідно людина шукає собі замітника для духовних потреб.

Необхідно також звернути увагу і на ще один момент: Бог, створивши людину, від її початку наділив здатністю до творчості. Це своєрідний талант, який даний кожному, ним іноді і відрізняють людей між собою. Сюди відноситься і здатність думати, мислити, відчувати, відтворювати і т.д. Тому прояви людської діяльності, як спів, література, архітектура, потенційно можливі. Проблема полягає в іншому – у розмежуванні образу культури та його наповненні. Саме наповнення визначає позитивний чи негативний вплив, без правдивого спрямування (релігійного) культура не буде наповненою.

У даному випадку Церква часто використовувала принцип рецепцій: беручи форму, ставила інший зміст. Навіть саме по собі християнське вчення ставало об'єктом, який надихає. Християнська релігія завжди була найвищим надихаючим початком для художників і музикантів, тому що немає вищих ідей, які б могли настільки підняти людську душу. Наприклад, православна ікона – це поєднання двох світів: земного і небесного. По-іншому вчинив протестантизм, який відкинув все зовнішнє зображення релігійних подій, тим самим притупив у собі джерело творчості. Цим самим одна з притаманних людських якостей залишилася поза релігійним життям¹³. Православна ж Церква, встановлюючи свої свята, які пов'язані із згадуванням божественних і святих подій, піснеспівами, обрядами духовно збагачує людину, спрямовує її до вічності.

¹³ Чичерин Б. Наука и религия. – М., 1999. – С. 222.

Розглядаючи питання світової культури, дослідники не звертають увагу на універсальний факт людської психології й антропології, а саме: що так званий природний стан людини зовсім не з природної необхідності, а породжений глибокою хворобою, гріхом. Виникають соціальні і моральні утопії, які захищають «природне добро» в людині та відносять все зло до зовнішніх умов і виховання. Але вони виявилися недовговічними та приреченими на провал. Для прикладу, найблагоприємніші зовнішні умови, які оточують дитину, навіть піднесені методи виховання не могли перемагати в душі людини гордості, егоїзму й низьких пристрастей. Гріх діяв однаково і в хатинах бідняків, і в палацах володарів, у демократичних Афінах і в імперському Римі.

Надія на земні блага та силу людського генія породжує ще одну крайність – утопізм: прагнення до створення Царства Божого на землі. Свого роду хіліастична надія пронизує новоевропейську культуру з часу Реформації, а з XVIII ст. разом з перемогою просвітництва хіліазм об'єднується з вірою в прогрес і отримує нову форму. Утопізм у своєму власному значенні з'являється тоді, коли виникає переконання в можливості повного викорінення зла та спасінні світу силами лише самої людини – шляхом побудови досконалого соціального устрою¹⁴. Утопізм був характерним і протестантським спільнотам на початках їх виникнення. Перші спроби здійснення «євангельської спільноти» на землі шляхом політичного тиску й насильства виникли в епоху Реформації та селянських війн у Німеччині. Наприклад: рух анабаптистів, мюнхенське повстання 1530 року, яке мало на меті створити «небесний Єрусалим» – кривавий прообраз Паризької комуни та більшовицької революції в Росії.

Над питанням про природу утопій розмірковував відомий німецький соціолог Карл Мангейм. Він вважав, що утопічним являється те бачення, яке не утотожнює себе з навколишнім соціальним середовищем, а шукає іншого сподівання в майбутньому. Погодитись з такою точкою зору не можна, тому що перед нами – класичний випадок суто іманентного розуміння буття: для безрелігійного світогляду не існує нічого, крім того, що є, для нього немає вічно існуючого, тобто трансцендентного буття. Характерним для багатьох уто-

¹⁴ Гайдено П. Христианство и утопическое сознание // Христианство и культура сегодня. – М., 1995. – С.92.

пій було прагнення прориву і в духовно-моральному відношенні, хоча силами людини небо не можна звести на землю. Одні пов'язують благоустрій та земні блага з політичним спрямуванням держави (наприклад Рейснер А. М.)¹⁵, для інших це відбувається на основі моралі та суспільного виховання. Але в даному випадку мав рацію М. Бердяєв, який порівняв утопічні спрямування з Вавилонською вежею. І якщо хто і виступить проти цього устрою – такого вб'ють, знищать як безумця та розіпнуть заради прискорення. Тому, що їм потрібна тільки суспільна користь, потрібно знати тільки закони, за якими каміння можна перетворити на хліб. Свобода теж не потрібна, потрібне лише задоволення¹⁶. Утопія соціального раю на землі є однією із антихристиянських підмін та неправд, і зворотніх подоб Царства Божого. Але Христос не тільки не створив благоустрою земного, Він навіть і не обіцяв його здійснення. Він закликав взяти хрест свій та йти за ним. Він навчав, що життя на землі, у цьому світі і є хрест, і що шлях до Царства Божого лежить через Голгофу¹⁷.

Основна ідея, яка проводиться в наведених місцях, міститься в наступному: благом являється все, що використовується у відповідності із своїм призначенням, у відповідності із вищою метою самого життя та покликанням людини. Але і ці блага перестають бути благами, якщо вони перетворюються на предмет пошуку, на своєрідну мету життя. Із життєво необхідних речей вони перетворюються в ідолів, які поневолюють людину та закривають від неї сенс життя¹⁸. І вже не має значення, чи це матеріальна річ, чи естетичне уподобання, чи універсальна ідея, все це перетворюється на тягар у людському житті. Речі і земні блага правильно використовуються, якщо людина зберігає внутрішню свободу у відношенні до них. Тому ніякі речі і ніякі блага, з точки зору християнського розуміння, не можуть володіти людиною і відволікати її від того шляху, до якого вона покликана.

Саме про призначення людини в цьому світі наголошує церковна дійсність, у якій людина визволяється від бурі цього світу й отримує

¹⁵ Рейснер А. М., проф. Государство и верующая личность. Сборник статей. – СПб, 1905. – С.345-348.

¹⁶ Бердяев Н. А. Великий инквизитор // Антихрист.: Антология / Сост. А. С. Гришина, Н. Г. Исупова. – М., 1995. – С. 136.

¹⁷ Бердяев Н. А. Философия неравенства. – М., 1990. – С. 271.

¹⁸ Фиолетов Н. Н., проф. Очерки христианской апологетики. – Клин, 2007. – С. 191.

для себе тиху оселю¹⁹. Церква навчає словами Ісуса Христа, що головне в цьому житті – осягнення Царства Божого всім людським єством. Відбувається це через відчуття благодатного життя Церкви, де зникає турбота про всі земні цінності, а перспектива життя бачиться лише в Бозі і з Богом. Церква як Царство Благодаті являється ідеальною єдністю рівних між собою членів одного тіла. А пошук земних благ являється пошуком іншого царства. Або по-іншому можна пояснити на прикладі нерозуміння людьми православної есхатології. Адже вже тут, на землі, ми входимо в Царство Небесне, це царство щодо теперішнього і майбутнього стану речей виникає як напруга. Можна сказати і так: теперішнє переходить у майбутнє. Відчути благодаттю Божою, а відобразити словами молитви святого Василя Великого:

«Щоб ми в бадьорості серця і тверезості розуму прожили всю ніч цього життя, очікуючи світлого і явленого дня Єдинородного Сина Твого, Господа Бога і Спаси нашого, Ісуса Христа... Нехай не в розслабленні і лінощах, а в бадьорості і щирій праці ми з'явимося готовими і ввійдемо з Ним у Божественне Царство Його слави, де голос немовкний тих, що святкують, і невимовна утіха всіх, хто бачить неосяжну доброту лиця Твого»²⁰.

Всі земні цінності для християнина, який, звісно, живе церковним життям, набувають іншого значення. Людина Церкви бачить своє благо в Богові, а через Нього у своєму ближньому. Тим християнство і відмінне від інших релігій, бо в ньому є обов'язковість суспільного служіння. Але не в значенні норми чи закону, а у стосунках з іншими. Саме Церква є ідеальною спільнотою об'єднаних у Христі особистостей. Протоієрей Г. Флоровський у своїй праці «Віра і культура» розглядає питання християнської спільноти у її відношенні до світу. Він виводить таку думку: що правдиві, дійсні суспільні відносини відображені лише в християнській Церкві, де суспільство перетворюється на своєрідний монастир, тобто стає відблиском Царства Божого.

¹⁹ Иларион (Троицкий), *сщмч.* Христианства нет без Церкви. – Львов, 2002. – С. 45-46.

²⁰ Молитовник. – К., 2004. – С.15.

Список джерел і літератури:

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1407 с.
2. Святого Григорія Палами митрополита Солунського. Три творення доселе не бывшія изданными / Перев. и изд. еп. Арсеній. – Новгородъ: Паровая типографія А. С. Федорова, 1895. – 47+55 с.
3. Климент Александрийский. Педагог / В переводе Н. Н. Корсунского и свящ. Г. Чистякова (Вступ. статья прот. И. Свиридова). – М.: Издание Учебно-информационного екуменического центра ап. Павла, 1996. – 290 с.
4. Молитовник. – К.: Видавничий відділ УПЦ КП, 2004. – 506 с.
5. Преподобный Симеон Новый Богослов. Творения. Слова 1-52. – Пушкино: СТСЛ., 1993. – 490+VI+[2] с. (Репринт: Слова преподобного Симеона Нового богослова (Перев. еп. Феофана. – М.: Типо-литографія М. Ефимова, 1892. (изд. второе)).
6. Служебник. – К.: Видавничий відділ УПЦ КП, 1999. – 483 с.
7. Бердяев Н. А. Великий инквизитор // Антихрист (Из истории отечественной духовности): Антология / Сост., коммент. А. С. Гришина, Н. Г. ИСупова. – М.: Высш. шк., 1995. – С. 135-162.
8. Бердяев Н. А. Философия неравенства / Сост., предисловие и примеч. Л. В. Полякова. – М.: ИМА-пресс, 1990. – 285 с.
9. Гайденок П. Христианство и утопическое сознание // Христианство и культура сегодня / ред. В. Страда. – М.: Путь, 1995. – С. 90-99.
10. Иларион (Троицкий), сщмч. Христианства нет без Церкви. – Львов, 2002. – 48 с.
11. Назаров И. В. Свобода против закона: цивилизация на весах Спасения. Монография. – К.: Изд. ПАРАПАН, 2008. – 224 с.
12. Рафаил (Карелин), архим. Христианство и модернизм. – М.: Издательство Московского подворья СТСЛ, 1999. – 462 с.
13. Рейснер А. М., проф. Государство и верующая личность. Сборник статей. – СПб.: Тип. товарищества «Общественная Польза», 1905. – [8]+423 с.
14. Рудюк Л. В. Фінанси підприємств: Навч. посібник для дистанційного навчання / За ред. Л. Ф. Романенко. – К.: Університет «Україна», 2006. – 186 с.
15. Светлов П. Я., прот., проф. Идея Царства Божія въ ея значеніи для христіанскаго міросозерцанія (Богословско-апологетическое исследование). – СТСЛ.: Собственная тип., 1904. – [2]+462 с. (Оттиски изъ «Богословскаго Вестника» за 1902, 1903 и 1904 гг.).
16. Фиолетов Н., проф. Очерки христіанской апологетики. – Клин: Христіанская жизнь, 2007. – 288 с.

17. Чичерин Б. Наука и религия / Вступ. ст. В. Н. Жукова. – М.: Республика, 1999. – 495 с.
18. Хромяк А., свящ. Важкий хрест багачів // Волинські єпархіальні відомості. – №5 – Луцьк., 2014. – 8 с.
19. Экономика: Энциклопедический словарь / Ред. В. Г. Златогоров. – Минск: Книжный Дом, 2004. – 720с.
20. Энциклопедия проповеди. Практическая Гомилетика. / [И. В. Толмачев прот.]. В4-х т.: Недели после Пятидесятницы XVIII – XXXII. – СПб.: Диоптра, 2000. – VIII+536 с. (Репринт.: Изд. Редакции духовного журнала «Странник»; Тип. А. П. Лопухина, 1899) (3-е издание)).